

זריזות מול ברוב עם הדרת מלך

א. בדף הקודם העלנו את השאלה האם הכלל של 'זריזין' קורא לאדם לקיים את ברית המילה בבוקר גם כאשר הדבר יבוא על חשבון נוכחות משפחתו וקהילתו בברית. למדנו את תשובת תרומת הדשן שניתן להשתהות במצוה כדי להדר בה כל עוד שאין חשש שהדבר יוביל לאי קיום המצוה. עולה מתשובה זו שאפשר וטוב לעשות את הברית בשעות הצהריים, להשתהות כדי להדר במצוה ולעשותה ברוב עם ולאפשר למשפחה ולקהילה להיות נוכחים בה. בעל התורה תמימה לומד כך גם ממדרש שעוסק בבריתו של אברהם (מדרש תנאים דברים לב, מח):

וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה בארבעה מקומות הוא אומ' בעצם היום הזה... מה ראה לומר באברהם בעצם היום הזה אלא אמ' הקדוש ברוך הוא אם מל אברהם עצמו בלילה עכשיו כל דורו אומר אלו ראינוהו לא הנתנוהו לכך אמ' הקדוש ברוך הוא בעצם היום הזה נמול אב' ודי רגשה ליה ימלל.

אברהם מל את יצחק בחצות היום כדי לפרסם את הברית. התורה תמימה, ר' ברוך אפשטיין, מביא מהמדרש ראייה לדברי תרומת הדשן שניתן להשתהות כדי להדר (שמות יב, הערה קנט):

ויש עוד להביא ראייה לדעה זו ממ"ד במדרשים ס"פ לך בהא דכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם דהיינו בחצי היום כדי לפרסם הדבר ויתקדש שם ה', אף על פי דאברהם ה' מזדרז במצות כדילפינן מדכתיב ביה וישכם אברהם בבקר דזריזין מקדימין למצות, ובכל זאת שהה עד חצי היום בכונה כדי לפרסם הדבר.

ב. אברהם השתהה עד חצות היום כדי לפרסם את הברית, ומכאן שניתן להשתהות כדי לעשות את הברית ברוב עם הדרת מלך. אולם, חלק מרבתינו האחרונים למדו מסוגיה בר"ה שערך הזריזות גובר על הערך של קיום ברוב עם. הגמ' בר"ה שואלת מדוע תוקעים בשופר במוסף (ר"ה לב):

העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה - השני (החזן של מוסף) מתקיע, ובשעת הלל (בחג שבו אומרים הלל) - הראשון (החזן של שחרית) מקרא את ההלל.

גמרא. מאי שנא שני מתקיע - משום דברב עם הדרת מלך (ובמוסף יש יותר מתפללים), אי הכי הלל נמי נימא בשני משום דברוב עם הדרת מלך! אלא: מאי שנא הלל דבראשון - משום דזריזין מקדימין למצות, תקיעה נמי נעביד בראשון, משום דזריזין מקדימין למצות! - אמר רבי יוחנן: בשעת השמד שנו.

נלמד תחילה את הסברו של רש"י לדברי רבי יוחנן (רש"י שם):

בשעת השמד שנו - אויבים גזרו שלא יתקעו, והיו אורבין להם כל שש שעות לקץ תפלת שחרית, לכך העבירוהו לתקוע במוספין.

מדוע תוקעים במוסף? באיזו תפילה היה ראוי לתקוע לולי הגזירה? הוכח מהגמ' שערך הזריזות גובר על הערך של ברוב עם הדרת מלך!

הגמ' מציעה שתוקעים במוסף משום ש'ברב עם הדרת מלך'. ועל כך היא מקשה: אם כך מדוע לא אומרים את ההלל לאחר מוסף? למסקנת הגמ' היה ראוי לתקוע בשחרית, 'זריזין מקדימין למצוות', וכך עשו בתחילה. חכמים העבירו את התקיעה למוסף מסיבה צדדית, 'בשעת השמד'. עולה אפוא מדברי הגמ' שערך הזריזות גובר על ערך 'ברב עם הדרת מלך': למרות שערך זה לכשעצמו היה גורם לנו לתקוע ולומר הלל לאחר מוסף, ערך הזריזות גובר עליו ומוביל לרצון עקרוני לקיים את המצוות בתפילת השחרית לולי סיבות צדדיות!

כך לומד **הברכי יוסף, החיד"א**, מסוגייתנו (אור"ח סימן א, ס"ק ז):

והרי אמרו במסכת ר"ה דף ל"ב ע"ב, אמתניתין דקתני, השני מתקיע והראשון מקרא את ההלל, מאי שנא שני מתקיע, משום ברוב עם הדרת מלך (משלי יד כח), אי הכי הלל נמי נימא שני משום דברוב עם הדרת מלך, אלא מאי שנא הלל בראשון, משום דזריזין מקדימין למצוות, תקיעה נמי נעביד בראשון משום זריזין מקדימין למצוות, וכו', אמר רבי יוחנן בשעת גזרת המלכות שנו, ע"כ. אלמא דאי לאו דמשנתינו בשעת הגזרה, תקיעה נמי עבדינן בראשון, ואתי טעם דמקדימין למצוות ודחי לטעם ברב עם הדרת מלך. הראת לדעת דמתקף תקיפא טעמא דזריזין מקדימין.

ג. מסקנה זו שערך הזריזות גובר על ערך ברוב עם קשה לכאורה על עמדתו של תרומת הדשן שלמדנו לעיל: אם ניתן להשתהות כדי להדר במצוה, מדוע אין להשתהות כדי לקיימה ברוב עם? נלמד את התמודדותו של **בעל השדי חמד, רבי חיים חזקיהו מדיני**, עם השאלה. הוא עוסק במנהג לקיים את פדיון הבן אחר הצהרים (שדי חמד מערכת הפ"ה כלל לט):

ועלה בדעתי ללמד זכות על המנהג שבעיר הזאת להיות כי על הרוב הקרובים ואוהבים פועלי דיממא הווי יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב וקשה להם להמתין בבוקר עד שיעשה הפדיון ולכן אם יעשו בבוקר לא יהיו נמצאים בו הרבה בני אדם מה שאין כן לפנות ערב יהיה בקהל רב וברוב עם הדרת מלך... אך חזרתי בי מסוגיא דראש השנה דף לב: גבי הראשון מקרא את ההלל מוכח דטפי עדיף להקדים המצוה משום זריזין מקדימין למצוות מלאחר אותה משום ברוב עם הדרת מלך וכמו שהוכיח כן מרן חיד"א בברכי יוסף אור"ח סימן א אות ז... ואינו ענין למה שכתבו רבנן קדישי... לעשות מצוה מן המובחר לא חיישינן משום שהווי מצוה כל שהוא ברור שיוכל אחר כך לעשות מצוה מן המובחר, דהיינו דוקא כדי לעשות גוף המצוה מהודרת אבל כל שאין ההידור בגוף המצוה רק משום ברב עם לא דחינן המצוה ואמרינן זריזין מקדימין למצוות.

מהי תשובתו של השדי חמד? תשובתו מובנת לך?

השדי חמד מחלק בין הידור בגוף המצוה ובין הידור שאינו בגוף המצוה כקיום ברוב עם. לטענתו תרומת הדשן איפשר להשתהות בקיום מצוה כדי להדר בה רק כאשר ההידור הוא בגוף המצוה, אך לא כאשר ההידור אינו בגוף המצוה, כקיימה ברוב עם. הדברים מעוררים להתבוננות: מה ההבדל בין אמירת קידוש לבנה במוצאי שבת בלבוש נאה ובין קיום מצוה ברוב עם? מה מגדיר את ההידור כהידור בגוף המצוה ומדוע שתהיה לכך משמעות? **ר' אשר וייס** חולק על מסקנת הברכי יוסף. לדעתו מאחר שניתן להשתהות כדי להדר במצוה הרי שניתן להשתהות גם כדי לקיימה ברוב עם, הידור במצוה. את הגמ' בראש השנה הוא מסביר אחרת (מנחת אשר בראשית סימן כג):

ועוד יש לחלק דשאני הא דר"ה דבאמת אין זה ודאות דבתפלת מוסף יהיו יותר אנשים מבשחרית אלא שלפעמים מצוי כן ואין לדחות זריזין מקדימין משום ספק שמא יהיו עוד אנשים, אבל כשברור שיהיה רוב עם לעומת מעט מזעיר מסתבר טפי שיש להמתין.

מהו חילוקו של ר' אשר וייס? כיצד ניתן לדחות את מסקנת הברכי יוסף מהסוגיה?

הגמ' שם לא התכוונה לקבוע כלל מוחלט שזריזות במצוה גוברת על קיומה ברוב עם. היא דנה בזמן קיום מצוות, שחרית או מוסף, ולמסקנתה הערך של ברוב עם אינו מצדיק אמנם דחיה למוסף, אך יתכן והדבר נובע גם מכך שאין שזה ודאות שבתפילת מוסף יהיו יותר אנשים מבשחרית'. ואם כך, במקום שבו ודאי שההשתהות תוביל להבדל משמעותי בכמות הנוכחים ניתן להשתהות, וכפי שניתן להשתהות כדי להדר במצוה. אבקש להציע נימוק נוסף לטובת האפשרות של דחיית הברית: משמעות השתתפות המשפחה והקהילה בברית אינה מתמצה בערך של ברוב עם הדרת מלך. יתירה מכך, אפילו משמעותו של אירוע ברית המילה אינה מתמצה במצוה שבכך. זהו אירוע שבו משפחה חוגגת את הולדת בנה, וטוב שחגיגה שכזו תיעשה בנוכחות המשפחה והקהילה.

ד. נעלה לסיום ספק נוסף: מה יעשה אדם שניצבות לפניו שתי אפשרויות, להזדרז ולקיים מצוה על ידי שליח או לקיימה בעצמו מאוחר יותר? **הפרי מגדים** הסתפק בכך (פמ"ג אשל אברהם תרכה): ואי מצוה בו יותר מבשלוחו להמתין, צ"ע, דיש לומר מצוה אל יחמיצנה עדיף טפי על ידי אחרים כהאי גוונא, וצ"ע כעת.

ר' אשר וייס דן בשאלה זו ובשאלות נוספות (מנחת אשר שם):

נסתפק הפמ"ג במי שיכול לקיים מצוה בעצמו שלא בהידור אבל אי יקיימנה על ידי שליח יהדר בה שליח טפי, אי עדיף הא דמצווה בו יותר מבשלוחו, או ענין זריזין מקדימין, וכיוצא בזה נסתפק החיי אדם אם עדיף לכתוב ס"ת בעצמו בכתב שאינו מהודר או על ידי סופר מומחה בכתב מהודר. ולענ"ד נראה שיקיים המצוה בעצמו, דמצוה בו יותר מבשלוחו עדיף טפי (מאשר שהשליח יקיים בהידור), דכבר הארכתי במקום אחר לבאר דכל גדר שליחות לא נתחדשה אלא בדינים דהיינו חיוב עונש בעבירות, יציאת ידי חובה במצוה וחלות קניינים וקידושין וכדו', אבל אין שליחות בסגולה והעושה מצוה על ידי שליח אינו "עובד ה'" וכן שכר המצוה לא יקבל אלא השליח, דענין השליחות הוא 'בדינים' ולא 'בסגולה', ולכך בודאי עדיף שיקיים המצוה בעצמו דזהו עיקר קיום המצוה ולא יקיימנה על ידי שליח, אף שיעשנה בהידור טפי, אמנם לגבי ספר תורה נראה יותר שיכתוב על ידי סופר כדי שיקראו לעולם בספר מהודר יותר, דמצות כתיבת ספר תורה אין עצם הכתיבה עיקר המצוה אלא תוצאת הכתיבה דהיינו שיהיה בידו ספר תורה ללמוד בו וכבר הארכתי במקום אחר להוכיח דבמצוות שעיקרן בתוצאה אין דין מצוה בו יותר מבשלוחו ואכמ"ל.

מהי תשובתו של ר' אשר וייס? באיזה סוג מצוות עדיף שהשליח יקיים?
